

УДК 342.565

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.31>

ЗАКРИТТЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ СМЕРТЮ СКАРЖНИКА: ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Дирдін М.Є.,
кандидат юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України,
Народний депутат України
ORCID: 0009-0009-8451-9216
e-mail: dyrdin@ukr.net

Яцик Т.П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник директора з навчально-методичної роботи
ННІ економічної безпеки та митної справи
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0003-4207-4633
e-mail: t.p.yatsyk@dpu.edu.ua

Дирдін М.Є., Яцик Т.П. Закриття конституційного провадження у зв'язку зі смертю скаржника: практика Конституційного Суду України.

У статті проаналізовано проблемне питання закриття конституційного провадження у зв'язку із смертю скаржника. Розглянуто національну та європейську практику з цього питання, зокрема підходи органів конституційної юстиції щодо допустимості продовження провадження за відсутності заявника, з урахуванням публічного інтересу та значення справи для захисту конституційних прав і свобод. Проаналізовано Рішення Конституційного Суду України № 14-у(П)/2024 від 26 лютого 2024 року у справі № 3-57/2021(131/21) та окрему думку судді Конституційного Суду України В.В. Городовенка з цього питання. Звернено увагу на те, що українське законодавство передбачає можливість кожного громадянина звертатися до Конституційного Суду України з конституційною скаргою для захисту своїх суб'єктивних прав та свобод. Це є одним із механізмів, що спрямовані на забезпечення захисту конституційних прав громадян та гарантії дотримання принципів конституційності. Доведено, що такий механізм є важливим для забезпечення доступу громадян до судового захисту їхніх прав та свобод у випадках, коли інші засоби правового захисту виявляються недостатніми.

Зроблено висновок, що введення інституту конституційної скарги в Україні є важливим кроком для зміцнення правозахисних механізмів та забезпечення громадянам можливості захищати свої права безпосередньо через органи конституційної юстиції. Проте для максимальної ефективності цього інструменту необхідно розробити чіткі процедури та критерії розгляду скарг.

Звернено увагу на проблему, пов'язану із можливістю закриття конституційного провадження у зв'язку зі смертю скаржника, що спричиняє неоднозначність у практиці Конституційного Суду України. Акцентовано увагу на необхідності врегулювання на законодавчому рівні процедури конституційного провадження у випадку смерті скаржника. Запропоновано доповнити Закон України «Про Конституційний Суд України» положенням такого змісту: «У разі смерті скаржника конституційне провадження продовжує здійснюватися в порядку визначеному цим Законом», що дозволить забезпечити належний баланс між процесуальними вимогами та публічним інтересом у сфері захисту конституційних прав і свобод.

Ключові слова: конституційне провадження, національна практика, європейська практика, смерть скаржника, підстави закриття провадження, процесуальне правонаступництво.

Dyrdin M.E., Yatsyk T.P. Closure of constitutional proceeding in connection with the death of the complainant: practice of the Constitutional Court of Ukraine.

The article analyzes the problematic issue of closing constitutional proceedings due to the death of the complainant. It considers national and European practice on this issue, in particular the approaches of constitutional justice bodies to the admissibility of continuing proceedings in the absence of the applicant, taking into account the public interest and the significance of the case for the protection of constitutional rights and freedoms. The author analyzes the Decision of the Constitutional Court of Ukraine №. 14-y(II)/2024 dated February 26, 2024 in case №. 3-57/2021 (131/21) and the dissenting opinion of Judge of the Constitutional Court of Ukraine V. Horodovenko on this issue. The author emphasizes that Ukrainian legislation provides for the possibility of every citizen to file a constitutional complaint with the Constitutional Court of Ukraine to protect their subjective rights and freedoms. This is one of the mechanisms aimed at ensuring the protection of constitutional rights of citizens and guaranteeing compliance with the principles of constitutionality. It is proved that such a mechanism is important for ensuring that citizens have access to judicial protection of their rights and freedoms in cases where other legal remedies are insufficient. It is noted that the introduction of the institution of constitutional complaint in Ukraine is an important step towards strengthening human rights mechanisms and providing citizens with the opportunity to protect their rights directly through the constitutional justice authorities. However, in order to maximize the effectiveness of this instrument, it is necessary to develop clear procedures and criteria for reviewing complaints. Attention is drawn to the problem associated with the possibility of closing constitutional proceedings in connection with the death of the complainant, which causes ambiguity in the practice of the Constitutional Court of Ukraine. The author emphasizes the need to regulate at the legislative level the procedure of constitutional proceedings in case of the complainant's death. The author proposes to supplement the Law of Ukraine «On the Constitutional Court of Ukraine» with provision as follows: «In the event of the death of the complainant, constitutional proceedings continue to be carried out in accordance with the procedure established by this Law», which will ensure an appropriate balance between procedural requirements and the public interest in the protection of constitutional rights and freedoms.

Key words: constitutional proceeding, national practice, European practice, death of the complainant, grounds for closing of proceeding, procedural succession.

Постановка проблеми. Одним із основних завдань Конституційного Суду України є захист прав та свобод людини і громадянина.

Концепція, закладена в Конституції України, визнає права та свободи людини і громадянина як невід'ємні. Це означає, що ці права та свободи є невідчужуваними і не можуть бути позбавлені особистості. Вони є невід'ємною частиною гідності людини і складовою її природних цінностей. Такий підхід гарантує захист прав і свобод громадян, забезпечує правову державу і зміцнює довіру до правосуддя та державних інституцій в цілому.

Конституційний принцип верховенства права в законотворчій діяльності також має велике значення для захисту прав і свобод. Це означає, що закони та інші нормативно-правові акти повинні відповідати Конституції України. Вони не можуть суперечити Основному Закону, оскільки він має вищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії.

Відповідно до статті 147 Конституції України, Конституційний Суд України є органом конституційного контролю, що виконує такі функції:

- здійснює перевірку на відповідність Конституції України законів України та інших актів. Конституційний Суд України має право перевіряти закони та інші нормативно-правові акти на відповідність Конституції України. Якщо Конституційний Суд України визнає, що який-небудь закон або нормативно-правовий акт суперечить Конституції України, він може заборонити його дію чи окремі положення;
- здійснює офіційне тлумачення Конституції України. Конституційний Суд України має компетенцію надавати офіційне тлумачення положень Конституції України. Це означає, що в разі потреби існуючі чи потенційні спірні питання можуть бути розв'язані через офіційне тлумачення Конституційного Суду України;
- здійснює інші повноваження відповідно до Конституції України. Окрім того, Конституційний Суд України може мати інші повноваження, що передбачені самою Конституцією України або законами. Ці повноваження можуть включати розв'язання конституційних спорів, вирішення питань про конституційність дій органів влади, та інші функції [1].

Законодавством України передбачена можливість кожного громадянина звернутися до Конституційного Суду України з конституційною скаргою щодо захисту своїх суб'єктивних прав (стаття 55 Закону України «Про Конституційний Суд України») [2].

Конституційна скарга надає громадянам можливість безпосередньо звернутися до органів конституційної юстиції зі скаргою на порушення їхніх конституційних прав після розгляду питань в судах. Цей конституційний інструмент стає додатковим механізмом для громадян коли інші засоби захисту прав, на їх думку, є неефективними. Аналіз правозастосовної практики свідчить про те, що подання таких скарг до Конституційного Суду України здебільшого відбувається після повного використання заявниками національних механізмів судового захисту та ухвалення судами рішень не на їхню користь.

Введення інституту конституційної скарги в Україні є важливим кроком для зміцнення правозахисних механізмів. Це надає громадянам можливість захищати свої права безпосередньо за допомогою органів конституційної юстиції. Однак для максимальної ефективності цього інструменту важливо продовжувати впровадження та вдосконалення чітких процедур та критеріїв розгляду скарг, а також забезпечити ефективний механізм розгляду конституційної скарги та ухвалення відповідного рішення.

Так, на практиці виникають питання щодо підстав закриття конституційного провадження за конституційною скаргою. Проблемним питанням, на наш погляд, на сьогодні є можливість закриття конституційного провадження у зв'язку із смертю скаржника. Важливо зазначити, що чинна редакція Закону України «Про Конституційний Суд України» не передбачає правового механізму закриття конституційного провадження у зв'язку із смертю скаржника. У результаті цього практика Конституційного Суду України є неоднозначною та дискусійною, на наш погляд, що безпосередньо впливає на ефективність механізму захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. Саме тому необхідно детально вивчити та проаналізувати позицію Конституційного Суду України, практику конституційних судів європейських країн та міжнародних установ.

Аналіз наукових досліджень. Теоретичні та практичні аспекти функціонування органів конституційної юстиції досліджено у працях Ю.В. Бауліна, А.С. Головіна, С.П. Головатого, М.М. Маркуш, М.І. Козюбри, А.Р. Крусян, П.Ф. Мартиненка, М.І. Мельника, А.О. Селіванова, Т.В. Хмарук, В.М. Шаповала й багатьох інших. Питання конституційного провадження в цілому та його окремих стадій досліджувалися у працях М.В. Костицького, Н.К. Шаптали, С.С. Шевчука, Я.В. Чистокляного тощо.

Вищевказані науковці, безперечно, зробили вагомий внесок у теорію і практику розвитку правової доктрини щодо підстав закриття конституційного провадження, їхні праці заклали теоретичні засади розроблення нових обґрунтованих пропозицій удосконалення цієї процедури та наукових концепцій з даного питання. Водночас аналіз їхніх праць свідчить про те, що проведені дослідження стосувалися в основному лише окремих доктринальних і прикладних питань закриття конституційного провадження. Тому питання, пов'язане із закриттям конституційного провадження, та визначення його підстав потребує ґрунтовного дослідження.

Мета статті – дослідити правову проблематику закриття конституційного провадження у зв'язку із смертю скаржника Конституційним Судом України та аналіз європейської практики з цього питання з метою удосконалення національного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Як ми уже зазначали, законодавством не передбачено закриття конституційного провадження у зв'язку із смертю скаржника. У зв'язку з цим в практичній діяльності Конституційного Суду України можуть виникати проблеми щодо застосування норм права.

До прикладу, Другий сенат Конституційного Суду України Ухвалою від 26 лютого 2024 року № 14-у(П)/2024 заклав конституційне провадження у справі за конституційною скаргою Малинникова Олега Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин першої, другої, п'ятої статті 83, абзацу першого частини другої, частини десятої статті 85, абзацу першого частини першої, частини третьої статті 88 Закону України «Про судоустрій і статус судів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII зі змінами, частини другої статті 57, пункту 12 розділу III «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII.

Малинников О.Ф. був призначений суддею Шевченківського районного суду міста Києва. Вища кваліфікаційна комісія суддів України призначила кваліфікаційне оцінювання суддів місцевих та апеляційних судів на відповідність займаній посаді, зокрема судді Шевченківського районного суду міста Києва Малинникова О.Ф. Суддя його не склав і йому було відмовлено в допуску до другого етапу кваліфікаційного оцінювання на відповідність займаній посаді, визнано його таким, що не відповідає займаній посаді. На підставі цього Вища рада правосуддя звільнила Малинникова О.Ф. із посади судді Шевченківського районного суду міста Києва.

Малинников О.Ф. 17 жовтня 2018 року звернувся до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду з позовом до Комісії та Вищої ради правосуддя, у якому просив визнати протиправ-

ними та скасувати рішення Комісії від 20 липня 2018 року № 1257/ко-18 та рішення Вищої ради правосуддя від 25 вересня 2018 року № 2982/0/15-18.

Колегія суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду рішенням від 11 листопада 2019 року у задоволенні зазначеного адміністративного позову Малинникова О.Ф. відмовила.

Використавши всі національні засоби юридичного захисту Малинников О.Ф. 6 квітня 2021 року звернувся до Конституційного Суду України із конституційною скаргою, в якій клопотав про «здійснення перевірки на відповідність Конституції України оспорюваних приписів законодавства для захисту належних йому прав на захист особистого і сімейного життя, на працю та на судовий захист у зв'язку з визнанням його таким, що не відповідає посаді судді Шевченківського районного суду міста Києва, та подальшим звільненням із цієї посади» [3].

Під час судового процесу Малинников О.Ф. помер. Невдовзі дружина померлого Малинникова Наталія Павлівна заявила клопотання про процесуальне правонаступництво. Але слід зауважити, що конституційне законодавство не передбачає правонаступництво в конституційному провадженні. Проте Конституційний Суд України закритт конституційне провадження, використавши підставу «піддання конституційної скарги неналежним суб'єктом».

Суд дійшов цього висновку, керуючись такими аргументами:

1) практикою конституційних судів європейських країн. Так, у зарубіжних країнах суди конституційної юрисдикції часто закривають конституційні провадження, коли помирає скаржник. Таку позицію вони аргументують тим, що у скарзі йде мова про захист «особистих» прав особи, які стосуються лише його і не мають відношення до членів сім'ї. Суди також беруть до уваги факт відсутності процесуального правонаступництва у конституційному провадженні, адже цей інститут існує лише у цивільному процесі (ухвала Другого сенату Федерального конституційного суду Федеративної Республіки Німеччина від 11 листопада 2019 року; *Beschluss der 2. Kammer des Zweiten Senats vom 11. November 2019 – 2 BvR 82/19*; ухвала Конституційного Суду Австрійської Республіки від 10 травня 1957 року; *Urteil des Ersten Senats vom 10. Mai 1957 1 BvR 550/52*; ухвала Конституційного Суду Австрійської Республіки від 10 червня 1997 року; *Verfassungsgerichtshof 01.03.1982 8307/77*; постанова Конституційного Суду Словачької Республіки від 29 вересня 1993 року; *Uznesenie z predbezneho prekovania S. US 92/93*);

2) практикою Європейського суду з прав людини (рішення у справі *Nölkenbockhoff v. Germany* від 25 серпня 1987 року (заява № 10300/83), § 33; рішення у справі *Grădinar v. Moldova* від 8 квітня 2008 року (заява № 7170/02), §§ 95, 97, 98; рішення у справі *Brudnicka and others v. Poland* від 3 березня 2005 року (заява № 54723/00), §§ 27–31; рішення у справі *Armonienė v. Lithuania* від 25 листопада 2008 року (заява № 36919/02), § 29; рішення у справі *Polanco Torres and Movilla Polanco v. Spain* від 21 вересня 2010 року (заява № 34147/06), §§ 31–33; рішення у справі *Nölkenbockhoff v. Germany* від 25 серпня 1987 року (заява № 10300/83), § 33; рішення у справі *Micallef v. Malta* від 15 жовтня 2009 року (заява № 17056/06), § 48; рішення у справі *Biç and others v. Turkey* від 2 лютого 2006 року (заява № 55955/00), § 22, § 23);

3) «Особистим» характером порушених прав. Другий сенат Конституційного Суду України прийшов до висновку, що продовження розгляду конституційної скарги Малинникова О.Ф. є неможливим «у зв'язку з його смертю й тим, що права, про порушення яких зазначено в конституційній скарзі, нерозривно пов'язані з особою померлого, через що унеможливлено процесуальне правонаступництво в цьому конституційному провадженні» [3].

Не зважаючи на таку аргументацію необхідності закриття конституційного провадження у зв'язку із смертю скаржника, навіть серед суддів Конституційного Суду України не було єдиної позиції щодо цієї проблематики. Суддя Конституційного Суду України Городовенко В.В. висловив протилежну думку з цього питання в окремій думці судді від 26 лютого 2024 року.

В першу чергу, потрібно звернути увагу на характер суспільної значущості таких правовідносин.

З цього приводу зазначимо, що суддя Городовенко В.В. наголосив на тому, що порушені права мають не особистий характер, а навпаки, вони більше публічні та суспільно значущі, оскільки стосуються широкого загалу. Він зазначає, що визнання Конституційним Судом України закону України (його окремих приписів) конституційним чи неконституційним спричиняє юридичні наслідки для більшості сфер суспільного життя та його учасників.

В контексті цього питання суддя наводить приклади з практики Європейського суду з прав людини, відповідно до якої в кожному окремому випадку Конституційний Суд України повинен ретельно з'ясувати, чи не має бути продовжене таке провадження з огляду на серйозність питань, порушених у

конституційній скарзі, їх вплив на дотримання конституційних принципів, прав, свобод та розвиток доктрини конституційного права загалом. Чим глобальніший цей вплив на такі принципи, права, свободи, тим більш суспільно значущою є потреба продовжити конституційне провадження у справі за конституційною скаргою, незважаючи на смерть суб'єкта права на конституційну скаргу [4].

Також погоджуємося із думкою судді Городовенка В.В. про те, що людська гідність є фундаментальною і повинна залишатися недоторканою незалежно від статусу або професії людини. Повага до людської гідності має бути безумовною, навіть у випадку, коли особа звільнена з посади судді. Конституційне право на недоторканність особистого і сімейного життя також має захищатися для всіх громадян, включаючи тих, хто працював у судовій системі. Це стосується як їхніх особистих, так і сімейних прав та свобод. Такий підхід є важливим для забезпечення правової держави та розвитку демократії.

Варто зазначити, що це право гарантується низкою міжнародно-правових документів та нормами національного законодавства. Так, із статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності.

Отже, беручи до уваги аргументи, викладені в окремій думці судді Конституційного Суду України, можемо зробити висновок, що захист особистого і сімейного життя, права на працю та на судовий захист, висвітлених в конституційній скарзі Малинникова О.В., ніяк не носить особистий характер, а є більш суспільно значущими.

Важливою, на наш погляд, є аргументація судді щодо відсутності підстав для закриття конституційного провадження. Вичерпний перелік таких підстав викладено у статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України». Таким чином законодавець прагнув досягти юридичної визначеності в питанні звернення особи до суду з конституційною скаргою та забезпечити реалізацію конституційного права на таке звернення. Серед зазначених у законі підстав відсутня смерть скажника. Натомість Конституційний Суд України застосував підставу, визначену в пункті першому частини першої статті 55 відповідного Закону, а саме «подача конституційної скарги неналежним суб'єктом». Суддею-доповідачем у цій справі є Первомайський О.О., а головуючим на цьому засіданні був суддя Головатий С.П.

Ми підтримуємо позицію Городовенка В.В. у тому, що померла особа ніяким чином не може вважатись «неналежним суб'єктом». Зрозуміло, що неналежним є той суб'єкт, який не відповідає вимогам, передбаченим у статтею 56 вищевказаного Закону «Суб'єкт права на конституційну скаргу», зокрема це – юридична особа публічного права. Більше того, у законодавстві відсутні наслідки в разі настання смерті суб'єкта права на конституційну скаргу у відповідному провадженні. Це підтверджує той факт, що участь скажника у подальшому провадженні не є вирішальною, обов'язковою і ніяким чином не зупиняє цей процес. Саме тому Конституційний Суд України не повинен був закривати таке провадження лише через те, що суб'єкт права на конституційну скаргу більше не бере в ньому участі.

В Ухвалі Конституційного Суду України від 26 лютого 2024 року № 14-у(П)/2024 зазначено: «Малинникова Наталія Павлівна 27 жовтня 2022 року повідомила Конституційний Суд України про смерть свого чоловіка – суб'єкта права на конституційну скаргу – 13 жовтня 2022 року та заявила клопотання про визнання її права на «процесуальне правонаступництво» як дружини померлого. Зазначене клопотання Малинникова Н.П. мотивувала, зокрема, тим, що: - «Закон України «Про Конституційний Суд України» не містить серед підстав для відмови у відкритті конституційного провадження у справі таку підставу – як смерть суб'єкта права на конституційну скаргу. < ... > оскільки за особою зберігаються деякі конституційні права і свободи і після її смерті, а її спадкоємці можуть скористатися правом на «процесуальне правонаступництво»; - порушення конституційних прав на приватність, працю, судовий захист «напряму зачіпає честь Малинникова О.Ф., його добре ім'я та репутацію й загалом гідність як найвищу конституційну цінність, оскільки неправомірним звільненням під сумнів поставлені найважливіші характеристики порядної людини у суспільстві, яка не була реабілітована після своєї смерті. Зазначені конституційні права не втрачаються зі смертю особи, якій вони належали, оскільки можливість їх відновлення залишається і після смерті такої особи.».

На наш погляд, суддя-доповідач Первомайський О.О. використав заяву дружини померлого скажника про процесуальне правонаступництво, як формальну підставу для легалізації ухвали Конституційного Суду України про закриття конституційного провадження – звернення до Конституційного Суду України неналежним суб'єктом.

Проаналізувавши чинні правові норми, можемо зазначити, що закон не визначає обов'язку підтвердження факту того, що суб'єкт права на конституційну скаргу живий на час розгляду його конституційної скарги. Вивчивши судову практику Конституційного Суду України, можна констатувати, що крім вищевказаної ухвали, не було ухвал, рішень, у яких суд констатував би смерть особи, що звер-

талася до нього як підстави для закриття конституційного провадження. Натомість є судова практика Європейського Суду з прав людини з цього питання. Так, у рішенні «Кагановський проти України» від 15 вересня 2022 року (заява № 2809/18), ЄСПЛ дійшов висновку про потребу в продовженні провадження, незважаючи на смерть заявника, оскільки той порушив серйозне «питання, яке стосується проблем за статтями 3 і 5 Конвенції щодо умов ізоляції в психоневрологічному інтернаті та законності такої ізоляції».

На наш погляд, Другий сенат Конституційного Суду України (суддя-доповідач Первомайський О.О.) мав повідомити дружину померлого скаржника, що законодавство в конституційному провадженні не передбачає правонаступництво, а конституційне провадження за скаргою її чоловіка буде продовжено, так як законодавство не передбачає закриття конституційного провадження у зв'язку із смертю скаржника. Тим самим підтвердив би цінність і відданість Конституційного Суду України тому, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції України), а органи державної влади діють лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України).

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що законодавство України не визначає серед підстав для закриття конституційного провадження настання смерті скаржника. Саме тому ми підтримуємо позицію Городовенка В.В. стосовно того, що Конституційний Суд України не мав належних правових передумов та підстав для закриття конституційного провадження лише через те, що суб'єкт права на конституційну скаргу помер.

Підсумовуючи викладене вище, можемо підтвердити необхідність врегулювання на законодавчому рівні процедури конституційного провадження у випадку смерті скаржника. Саме тому доцільно доповнити Закон України «Про Конституційний Суд України» положенням такого змісту: «У разі смерті скаржника конституційне провадження продовжує здійснюватися в порядку визначеному цим Законом».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України. 28 червня 1996 р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про Конституційний Суд України: Закону України 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.
3. Рішення Конституційного суду України № 14-у(II)/2024 від 26 лютого 2024 року у справі № 3-57/2021(131/21). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/14_u2_2024_0.pdf.
4. Окрема думка судді Конституційного Суду України Городовенка В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України № 14-у(II)/2024 від 26 лютого 2024 року у справі № 3-57/2021(131/21). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/okrema_dumka_suddi_viktora_gorodovenka_stosovno_uhvaly_ksu_no_14-iii2024.pdf_0.pdf.

Дата першого надходження рукопису до видання: 02.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 05.03.2026

© Дирдін М.Є., Яцик Т.П., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0